

УДК 343.241.4

<https://doi.org/10.34142/23121661.2021.34.14>orcid.org/0000-0002-8703-7003

© Корабель М.Г., 2021

М.Г. Корабель**СПІВВІДНОШЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-
ПРАВОВОГО ПОНЯТІЙНОГО АПАРАТУ
ЗАГАЛЬНОЇ ТА ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИНИ
КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ****M. Korabel****CORRELATION OF THAT CRIMINALLY –
A LEGAL CONCEPT VEHICLE OF GENERAL
AND SPECIAL PART OF THE CRIMINAL
CODE OF UKRAINE**

Анотація. Метою наукової статті є дослідження категорій кримінально-правового понятійного апарату з метою встановлення взаємозв'язку та співвідношення Загальної та Особливої частин Кримінального кодексу України. Автор звертає увагу, що кримінально-правовий понятійний апарат охоплює всі інститути кримінального права, містить всі терміни, закріплені в Кримінальному кодексі України. Взаємозв'язок термінології Загальної та Особливої частин варто дослідити шляхом розподілу понять на категорії. У науковій роботі виділено такі категорії кримінально-правового понятійного апарату: терміни винятково Загальної частини; терміни, які використовуються лише в Особливій частині КК України; терміни, які застосовуються як у Загальній, так і в Особливій частині КК України. Окремо розглядаються категорії понятійного апарату Особливої частини КК України.

Наголошується на тому, що в наукових працях розглядається питання вилучення понятійного апарату зі статей КК України, що, на думку автора, є неприпустимим.

Правовий аналіз категорій понятійного апарату дозволяє зробити висновки, що термінологія Кримінального кодексу знаходить своє відображення в усіх розділах та не може бути виокремлена, оскільки має тісний взаємозв'язок між Загальною та Особливою частинами КК України.

Ключові слова: кримінально-правовий понятійний апарат, термін та термінологічний обіг КК України, співвідношення понятійного апарату частин КК України, взаємозв'язок понять між Загальною та Особливою частинами КК України, категорії понятійного апарату.

Аннотация. Целью научной статьи является исследование категорий уголовно-правового понятийного аппарата с целью установления взаимосвязи и соотношения Общей

и Особенной частей Уголовного кодекса Украины. Автор обращает внимание, что уголовно-правовой понятийный аппарат охватывает все понятия, закреплённые в Уголовном кодексе Украины, и является официальной терминологией. Взаимосвязь терминологии Общей и Особенной частей стоит исследовать путем распределения понятий на категории. В научной работе выделены следующие категории уголовно-правового понятийного аппарата: определения исключительно Общей части; определения, которые используются лишь в Особенной части КК Украины; определения, которые используются как в Общей, так и в Особенной части УК Украины. Отдельно рассматриваются категории понятийного аппарата Особенной части КК Украины.

Акцентируется внимание на том, что в научных трудах рассматривается вопрос исключения понятийного аппарата из статей УК Украины, что, по мнению автора, является недопустимым.

Правовой анализ категорий понятийного аппарата позволяет сделать выводы, что терминология Уголовного кодекса находит свое отражение во всех разделах и не может быть выделена, поскольку имеет тесную взаимосвязь между Общей и Особенной частями КК Украины.

Ключевые слова: уголовно-правовой понятийный аппарат, термины и терминологический оборот УК Украины, соотношения понятийного аппарата частей КК Украины, взаимосвязь понятий между Общей и Особенной частями УК Украины, категории понятийного аппарата.

Abstract. The purpose of the scientific article is research of categories criminally – legal concept vehicle with the purpose of establishment of intercommunication and correlation of General and Special parts of the Criminal code of Ukraine. An author pays attention, that criminally – a legal concept vehicle engulfs all institutes of criminal right, includes for itself all terms that fastened in the Criminal code of Ukraine. It costs to probe intercommunication of terminology of General and Special parts by distributing of concepts on a category. In the advanced study the followings categories are selected criminally – legal concept vehicle: terms exceptionally of General part; terms which are used only in Special part of the Criminal code of Ukraine; terms, which are used both in General and in Special part of the Criminal code of Ukraine. The categories of concept vehicle of Special part of the Criminal code of Ukraine are separately examined.

Attention is accented on that in scientific labours the question of exception of concept vehicle is examined from the articles of the Criminal code of Ukraine, that in opinion of author is impermissible. The legal analysis of categories of concept vehicle allows to draw conclusion, that terminology of the Criminal code finds the reflection in all sections and it can not be selected, as has close intercommunication between General and Special parts of Criminal code of Ukraine.

Key words: criminally is a legal concept vehicle, term and terminology turn of КК of Ukraine, correlation of concept vehicle of parts of КК of Ukraine, intercommunication of concepts, between General and Special parts of the Criminal code of Ukraine, category of concept vehicle.

Постановка проблеми. Правовий аналіз норм Кримінального кодексу України дає змогу ознайомитися з понятійним апаратом досліджуваної галузі права. Закріпленість визначень у Загальній та Особливій частині КК України є передумовою для ефективного застосування передбачених у ньому положень, що має важливе значення в протидії злочинності.

Світове співтовариство дуже багато уваги приділяє вдосконаленню норм кримінального законодавства для покращення результатів діяльності правоохоронних органів у боротьбі із злочинністю. Реформування національного законодавства та його відповідність міжнародним стандартам в рази підвищує ефективність співпраці держав у протидії злочинності та вдосконалення кримінально-правового понятійного апарату. Водночас внесення змін до КК України, яких вимагають реформи, призводить до правозастосовних помилок та дискусій серед науковців.

Актуальність наукової статті обумовлена необхідністю співвідношення понятійного апарату Загальної та Особливої частини Кримінального кодексу України, що утворює термінологію в кримінальному праві. Установлення первинності закріпленого поняття дозволяє покращити правозастосовні процеси та зменшити коло дискусій щодо певних понять у науці кримінального права.

Аналіз основних досліджень. Щодо ґрунтовного дослідження категорій кримінально-правового понятійного апарату можна зазначити, що це питання не отримало належної уваги в науці кримінального права.

Проблемами вдосконалення кримінально-правового понятійного апарату досліджувалися такими українськими науковцями, як: Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Ф. Денисов, З. А. Загинеї, Т. С. Коханюк, В. О. Навроцький, М. І. Панов, Ю. А. Пономаренко, В. В. Сухонос, П. Л. Фріс. Найбільший внесок було зроблено саме Т. С. Коханюк шляхом узагальнення понятійного апарату Особливої частини Кримінального кодексу України. В. В. Суханов зосереджує увагу на взаємозв'язку Загальної та Особливої частин, підкреслюючи важливість понятійного апарату кримінально-правових норм. М. І. Панов досліджував наукове й практичне значення апарату кримінального права. Інші ж вивчали деякі терміни, що ввійшли до понятійного апарату, зокрема поняття «покарання», «співучасті», «вини» тощо. Але комплексні дослідження категорій понятійного апарату в кримінальному праві України відсутні, що є підставою для розгляду в запропонованій статті.

Формулювання мети статті. Метою наукової статті є встановлення категорій кримінально-правового понятійного апарату, закріпленого в Кримінальному кодексі України, та його взаємозв'язок та співвідношення в Загальній та Особливій частинах КК.

Виклад основного матеріалу. Проведення правового аналізу напрямів дослідження науковцями інститутів кримінального права дає змогу дійти висновку, що майже кожна наукова праця досліджує терміни з кримінально-правового понятійного апарату, як, наприклад, поняття кримінального покарання, поняття суб'єкта кримінального правопорушення, поняття злочину, поняття вини, поняття вбивства тощо.

В. І. Романчиков зазначає, що «Понятійний апарат (дослідження) (від лат. apparatus – сукупність) – субординована система (ієрархія), що включає в себе всі терміни з проблеми конкретного дослідження» [1]. Кримінально-правовий понятійний апарат охоплює всі інститути кримінального права, містить всі терміни, закріплені в Кримінальному кодексі України. Взаємозв'язок термінології Загальної та Особливої частин варто дослідити шляхом розподілу понять на категорії. Так, залежно від поділу закону про кримінальну відповідальність необхідно виокремити такі категорії:

– Терміни винятково Загальної частини, так, наприклад, у ст. 23 КК України закріплено поняття «вина»: «Виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої Кримінальним Кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності» [2], або поняття «уявна оборона» в ст. 37 КК України: «Уявною обороною визнаються дії, пов'язані із заподіянням шкоди за таких обставин, коли реального суспільно небезпечного посягання не було, і особа, неправильно оцінюючи дії потерпілого, лише помилково припускала наявність такого посягання» [2] тощо. Кримінально-правовий понятійний апарат винятково Загальної частини утворює найбільшу частину термінології науки кримінального права, де кожне поняття стало об'єктом дослідження багатьох відомих науковців та ніколи не згадується в Особливій частині КК України.

– Терміни, які використовуються лише в Особливій частині КК України. Так, ст. 115 закріплює термін «умисне вбивство»: «Вбивство, тобто умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині» [2], ст. 111 КК «Державна зрада», ст. 153 КК «Згвалтування», ст. 185 КК «Крадіжка» тощо.

– Терміни, які використовуються як у Загальній, так і в Особливій частині КК України. Так, ст. 36 закріплено термін «необхідна оборона»: «Необхідною обороною визнаються дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної та достатньої в цій обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання, якщо в цьому разі не було допущено перевищення меж необхідної оборони» [2], і цей термін згадується в ст. 118 КК «Умисне вбивство під час перевищення меж необхідної оборони або в разі перевищення заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення» [2].

Термінологія Особливої частини КК України підлягає розподілу на категорії залежно від елементів правової норми:

– Терміни, які використовуються винятково в диспозиціях статей Особливої частини КК України [3]. Такі статті, як ст. 113 КК «Диверсія», ст. 187

«Розбій» дають визначення зазначеним поняттям кримінальних правопорушень.

– Терміни, які використовуються винятково в санкціях статей Особливої частини та відображені в Загальній частині КК України [4]. Кожна санкція статті Особливої частини КК України передбачає певний вид покарання, як, наприклад, ст. 130 КК «карається арештом на строк до трьох місяців або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк до трьох років» [2], що мають своє закріплення в статтях Загальної частини ст. 60 КК «Арешт», ст. 61 КК «Обмеження волі», ст. 63 КК «Позбавлення волі на певний строк» тощо.

Правовий аналіз категорій понятійного апарату дозволяє дійти висновків, що термінологія Кримінального кодексу знаходить своє відображення в усіх розділах та не може бути виокремлена. Така практика притаманна Кримінальному процесуальному кодексу України, де в ст. 3 закріплено визначення основних термінів Кодексу, з уточненням: «Інші терміни, що вживаються в цьому Кодексі, визначаються спеціальними нормами в цьому Кодексі та інших законах України» [5].

Як зазначає у своїх роботах Т. С. Коханюк, «дискусії створення окремого розділу КК на зразок “Терміни та термінологічні звороти кримінального законодавства” привертає увагу науковців. Проте одні науковці відстоюють думку щодо відокремлення відповідного, інші ж зауважують про необхідність введення окремої статті чи розділу такого змісту або виокремлення визначення кримінально-правових термінів у окрему статтю, якою розпочинатиметься кожен розділ Загальної та Особливої частин КК України. Деякі дослідники не є такими категоричними у своїх висловлюваннях і пропонують створити словник кримінально-правових термінів або словники, що визначатимуть понятійний склад законодавства. Окремі науковці, крім цього, звертають увагу на те, що кодекс не має замінювати собою підручник і рясніти визначеннями, тому необхідно визначитись, які поняття включити в КК, а які залишити в науці та теорії кримінального права» [6].

Такий погляд на кримінально-правовий понятійний апарат має право на існування, але виокремлення термінів та термінологічних зворотів змусить вилучити значну кількість диспозицій статей Особливої частини, які розкриваються через визначення. Так, ст. 115 КК України в диспозиції закріплює об'єктивну сторону складу злочину та дає визначення поняттю «вбивство». Понятійний апарат Загальної частини неможливо виокремити, оскільки розділи втраять свій зміст і це ускладнить застосування норм КК України. З наведеного можна зробити висновок, що структура чинного Кримінального кодексу України є найкращим варіантом для існування.

Системність кримінально-правового понятійного апарату встановлює взаємозв'язок норм Загальної та Особливої частин КК. Інститути Загальної частини узагальнюють значну кількість ознак, що притаманні всім кримінальним правопорушенням. В. В. Сухонос зазначає, що «неможливе застосування окремих видів покарання за злочини, передбачені в Особливій частині, без урахування положень, закріплених у частині Загальній, щодо мети, видів, меж і порядку призначення всіх покарань. Сама ж система покарань, визначена в Загальній частині, знаходить свій прояв і практичне застосування тільки шляхом призначення конкретних покарань, передбачених за окремі кримінальні правопорушення в частині Особливій. Нерозривний взаємозв'язок норм Загальної і Особливої частин кримінального права виявляється і в тому, що під час кваліфікації діянь, вирішення питань, пов'язаних зі звільненням від кримінальної відповідальності й покарання, застосовуються одночасно норми цих частин. Так, у процесі кваліфікації замаху на злочин застосуванню підлягають норма Загальної частини, що регулює відповідальність за замах, і норма Особливої частини, в якій передбачений злочин, на здійснення якого вчинював замах винний» [7].

Висновки. Дослідження категорій кримінально-правового понятійного апарату дало авторові змогу повною мірою зрозуміти взаємозв'язок та співвідношення Загальної та Особливої частин Кримінального кодексу України.

Основними факторами співвідношення та взаємозв'язку частин КК України варто виокремити такі:

1. Формою закріплення кожної частини є Кримінальний кодекс України.
2. Виражають основну кримінально-правову політику держави в протидії злочинності: «Напрями кримінально-правової політики визначаються на підставі групування об'єктів злочинних посягань, які, зі свого боку, визначаються за рівнем значущості суспільних відносин, що ними регулюються. Так, можуть бути виокремлені: кримінально-правова політика у сфері боротьби із злочинами проти основ національної безпеки; кримінально-правова політика у сфері боротьби зі злочинами проти життя та здоров'я особи; кримінально-правова політика у сфері боротьби зі злочинами проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини й громадянина; кримінально-правова політика у сфері боротьби із злочинами проти власності та інші» [8]. Реалізація принципів кримінального права, що виражається в першочерговості призначення покарань, не пов'язаних з ізоляцією особи від суспільства, для осіб, що вперше вчинили злочин з необережності; залежно від суспільної небезпечності призначення більш суворого покарання за тяжкі та особливо тяжкі злочини, вчинені в співучасті тощо.

3. Основним завданням є протидія злочинності.

4. Положення Загальної та Особливої частин КК України застосовуються лише взаємопов'язано. Жодна норма Загальної частини не може бути усвідомлена та застосована, якщо не конкретизувати її зміст щодо певних видів кримінальних правопорушень положеннями Особливої частини. Але й жодна норма Особливої частини не може бути застосована без положень, які містяться в нормах Загальної частини кримінального права [9].

5. Зміни норм Загальної частини тягнуть за собою зміни і в Особливій частині. Так, зміна розміру штрафу або терміну виправних робіт у Загальній частині вимагає відповідних змін і в Особливій частині КК України.

Правовий аналіз частин Кримінального кодексу України змушує звернути увагу й на різницю між частинами, що в жодному разі не зменшує їхнє співвідношення та взаємозв'язок. Норми Загальної частини складаються з гіпотези та диспозиції, а норми Особливої частини – з диспозиції та санкції (крім норм про умови звільнення від кримінальної відповідальності) та норми Загальної частини загальні для всіх кримінальних правопорушень, а в Особливій частині норми на інші правопорушення не поширюються.

За допомогою виокремлення категорій кримінально-правової норми було встановлено тісний взаємозв'язок між Загальною та Особливою частиною Кримінального кодексу України та встановлено співвідношення між досліджуваними частинами.

Література

1. Романчиков В. І. Основи наукових досліджень: навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2017. 254 с.;
2. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 15.09.2021);
3. Тростюк З. А. Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України: монографія. Київ: Атіка, 2003. 144 с.;
4. Навроцький В. О. Наскрізні та відособлені поняття кримінального права України. Право України. 2020. № 2. С. 81–86;
5. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws> (дата звернення: 15.09.2021);
6. Коханюк Т. С. Системне тлумачення кримінального закону: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 264 с.;
7. Сухонос В. В. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник. Суми: Університетська книга. 2016. 375 с.;
8. Борисов В. І. Сучасна політика держави у сфері боротьби зі злочинністю та її кримінально-правовий напрям. Право України. 2012. № 1–2. С. 232;
9. Панов М. І. Понятійний апарат кримінального права та його наукове і практичне значення. Харків: Право, 2018. 48 с.